

آموزش مجازی فنی و حرفه ای به منظور اشتغال زایی کودکان استثنایی در دوران ویروس کرونا

وحیده فدایی نژاد^۱

^۱ کارشناسی ارشد علوم تربیتی، تحقیقات آموزشی، دانشگاه آزاد علوم تحقیقات تهران.

چکیده

هدف این تحقیق بررسی تاثیر آموزش مجازی فنی و حرفه ای بر اشتغال زایی کودکان استثنایی در دوران ویروس کرونا است. کودکان استثنایی به دلیل ویژه گی ها و وضعیت جسمانی و ذهنی خاصی که دارند در مسیر اشتغال و شغل یابی با انواع مصایب و مشکلات فراوانی روبرو هستند و این مسایل و مشکلات در دوران همه گیری ویروس کرونا به دلیل محدودیت های حضور در کلاس های فنی و حرفه ای و نیز مهارت آموزی، دو چندان می شود. روش این تحقیق کمی و به لحاظ هدف کاربردی است. روش پژوهش شبه آزمایشی با طرح پیش آزمون- پس آزمون با گروه کنترل است. جامعه آماری شامل کودکان دختر استثنایی در مجتمع آموزشی دانش آموزان استثنایی صیاد شیرازی می باشد. این افراد به طور تصادفی در دو گروه (آزمایش ۱۰ و کنترل ۱۰) قرار می گیرند. در مرحله اول، آموزش مجازی فنی و حرفه ای در قالب پیش آزمون از این بچه ها به عمل می آید. در مرحله بعد، آموزش مجازی فنی و حرفه ای در قالب ۱۰ جلسه، ۶۰ دقیقه ای در گروه آزمایشی اجرا می شود. یافته های تحقیق نشان می دهد که آموزش های طراحی شده برای دوران همه گیری کرونا، از بسترها و استانداردهای لازم و نیز امکانات کافی برای کودکان استثنایی برخوردار نمی باشد. اگر چه نتایج این تحقیق نشان داد که آموزش مجازی فنی و حرفه ای بر اشتغال زایی کودکان استثنایی در دوران ویروس کرونا تاثیر گذار بوده است ولی این آموزش ها بایستی با فراهم کردن و نیز استاندارد ها و توجه لازم به ضعف ها و ناتوانی های کودکان استثنایی همراه باشد تا این کودکان استثنایی بتوانند در محیطی مناسب با کسب آموزش های مناسب شغلی، به آینده امیدوار باشند و به آسیب های روانی و ذهنی و خود کم بینی دچار نشوند.

واژه های کلیدی: آموزش مجازی، کودکان استثنایی، مهارت فنی و حرفه ای، اشتغال زایی.

مقدمه

قریب به یک سال است که جهان با بیماری همه گیری به اسم Covid-۱۹ روبرو است که تمامی عرصه های اجتماعی و اقتصادی زندگی را تحت تاثیر قرار داده است. این همه گیری باعث اتخاذ سیاست هایی از طرف تمامی دولت ها در همه کشورها شده است که افراد بایستی در قرنطینه کامل باشند و ترس از بیماری باعث شده است که آموزش مدارس نیز به صورت مجازی انجام شود. این امر با انواع مسایل و مشکلات و نیز اتفاقات جدید همراه بوده است که تا قبل از این حداقل در کشور ما مسبوق به سابقه نبوده است.

آموزش مجازی، در واقع آموزش از طریق کامپیوتر، شبکه های کامپیوتری چندرسانه ای و اینترنت است که به مدد رشد روزافزون فناوری اطلاعات سهل الوصول گشته است. امروزه از آموزش الکترونیکی به عنوان مهمترین عامل توسعه دهنده فناوری اطلاعات یاد می شود و فعالان در این رشته معتقدند با توجه به گفتار آشنای فناوری با این زبان، این نظام آموزشی محدود به هیچ تخصص، مقطع، سن و دوره های خاص نیست یکی از راههای افزایش رضایت از نظام یادگیری الکترونیکی، بهبود کیفیت خدمات است (شاه بیگی و نظری، ۱۳۹۰).

شواهد نشان می دهد آموزش غیر حضوری در آغاز در واقع با آموزش مکاتبه ای در اواسط دهه ۱۸۰۰ میلادی آغاز شده است. هم اکنون نیز در نقاط مختلف دنیا از جمله ایران از این شیوه آموزش برای تحصیل و یادگیری استفاده می شود، همان سابقه بهره گیری از آموزش غیر حضوری مبتنی بر فناوری به اوایل دهه ۱۸۰۰ میلادی باز می گردد. ابزارهایی مانند اسلاید و تصاویر متحرک با تولید و توسعه وسایل سمعی بصری به عنوان ابزار کمک آموزشی به کلاس درس راه یافت و ظهور صنعت تلویزیون نقطه عطفی در روند تکمیلی آموزش از راه دور پدید آورد. در سیر تکوین آموزش و آموزش از راه دور هم زمان با تغییر شکل از متون نوشتاری به تلویزیون آموزشی تحول بزرگی مشاهده می شود. اولین شکل آموزش از راه دور در اروپا به صورت دوره های مکاتبه ای آغاز شد، این شکل از آموزش تا اواسط قرن حاضر به صورت مطلوب پذیرفته شده بود. تا زمانی که رادیو و تلویزیون آموزشی به شهرت رسید، اشکال اساسی آموزش از طریق رادیو و تلویزیون، عدم وجود ارتباط دو جانبه بین استاد و فراگیر بود. زمانی که فناوری ارتباطی موثر قابل دستیابی شد، بوسیله فراگیران این نظام آموزشی مورد استفاده قرار گرفت (شاه بیگی و نظری، ۱۳۹۰).

تحقیقات مختلفی در باب تاثیر گذاری آموزش از طریق فضای مجازی بر عملکرد تحصیلی انجام شده است. شاه احمد قاسمی، دهقانی (۱۳۹۴) در پژوهشی با هدف رسانه های مجازی، فیلم های آموزشی و اینترنت در آموزش دانش آموزان نقش اساسی دارند و تنها تفاوت دو مقطع متوسطه و دوره ابتدایی در استفاده از فضای مجازی در این است که تمام فرآیند اجرایی و استفاده از فضای مجازی در دوره ی ابتدایی باید با کمک والدین و آموزگاران انجام شود اما در دوره ابتدایی، این کار با مشارکت والدین و همکاران مدرسه اجرا می شود و این امکان وجود دارد که با نظارت والدین، دانش آموزان بتوانند تا ۶۰ درصد کار را خودشان انجام دهند.

دانش آموزان کم توان ذهنی از استعداد ویژه ای برخوردار هستند که در نحوه تفکر، دیدن، شنیدن، صحبت کردن، اجتماعی شدن و یا حرکات آنان تاثیر می گذارد. در اغلب موارد چنین کودکی استعدادهایی دارد که ترکیبی از توانایی ها و ناتوانایی های ویژه است (هالاها و کافمن، ۲۰۱۴). یکی از بزرگترین مسائل در برخورد با دانش آموزان با نیازهای ویژه این است که به آنها

کمک شود تا یک هدف واقعی و مناسب شغلی برای خود در نظر بگیرند (هوارد، ۲۰۱۷). برای اینکه این دانش آموزان بتوانند خود را با زندگی سازگار نمایند و خود را برای مشاغل آماده نمایند، باید آنان را طوری آماده نمود تا مهارت های آموزشی و شغلی پیشرفته را کسب کنند، مهارت هایی که به دانش آموز کمک کند تا به صورت عضو مفیدی در جامعه بار آید و امکان اشتغال داشته باشند (گریفول، ۲۰۱۶).

در آموزش و پرورش استثنایی (ویژه) که شامل تلاش های مداخله ای هدفمند در سه سطح پیشگیری، درمان و فعالیتهای جبرانی ست، برنامه درسی و محتوای آن از اهمیت خاصی برخوردار است (فارول، ۲۰۰۹).

سردرگمی دانش آموزان کم توان ذهنی در سال های گذشته و همچنین خانواده های آنها که این افراد در استفاده از خدمات آموزشی شغلی در بزرگسالی ذی حق نیستند و اغلب این افراد پس از اتمام دوره ابتدایی به مراکز فعالیت بزرگسالی یا به کارگاه های حمایتی و یا آسایشگاه های سالمندان گمارده می شوند، باعث شد برای ایجاد و اجرای برنامه های آموزش حرفه ای به دانش آموزان کم توان ذهنی راهبردهای ایجاد گردید که در سراسر دنیا به صورت برنامه های بلند مدت و کوتاه مدت اجرایی شده است (افروز، ۱۳۹۸). یک دانش آموز کم توان ذهنی شانس بهتری خواهد داشت اگر با آموزش های هدفمند و کاربردی بتواند به استقلال و خودکفایی نسبی برسد (ومان و همکاران، ۲۰۱۰).

انتخاب شغل و حرفه، یکی از مهمترین و شاید حیاتی ترین وقایعی است که در زندگی انسان رخ می دهد. لذا در سال های اخیر علاقه بسیاری نسبت به سازگاری و تعادل و شغل و بکارگماری افراد کم توان ذهنی مشاهده شده است (کریمی و همکاران، ۱۳۹۴). تاکید بر رویکرد حرفه آموزی در نظام آموزشی کشور نه تنها باعث توانمندتر شدن دانش آموزان با نیازهای ویژه در فرآیند تحصیل و یادگیری می گردد، بلکه از این طریق مدرسه به رسالت خویش که همانا آماده کردن دانش آموزان برای زندگی مفید و پویا در جامعه است دست می یابد (فرانک و سینگلون، ۲۰۰۰). اما صرف داشتن یک برنامه ؛ تضمین برای رسیدن به هدف آموزش و پرورش این افراد، محسوب نمی شود، زیرا چگونگی ارائه محتوا، نیز تعیین کننده میزان موفقیت این برنامه ها می باشد.

آماده سازی دانش آموزان کم توان ذهنی از مدرسه آغاز می شود، لذا در دوره دبیرستان هدف های آموزشی و فعالیت ها باید به صورت کنشی بوده و محیط یادگیری از کلاس درس به جامعه گسترش یابد (به پژوه و همکاران، ۱۳۹۰). برنامه های آموزش حرفه ای دانش آموزان کم توان ذهنی به دلیل برآورده نشدن اهداف و انتظارات، صرف هزینه های هنگفت، زمان زیاد و بازدهی کم و نیز ناکارآمدی محتوا، برنامه ها و شیوه اجرای آنها، همواره با انتقاداتی همراه بوده است، با این وجود مشاهده می شود که برنامه های آموزش حرفه ای دانش آموزان کم توان ذهنی رو به گسترش بوده و فرآیند تکاملی را تجربه می کند (آقابابایی و همکاران، ۱۳۹۴).

براساس پژوهش های انجام شده فاصله زیادی میان برنامه درسی دانش آموزان کم توان ذهنی و محیط واقعی کار وجود دارد. ارتباط آموزش فنی و حرفه ای با دنیای واقعی کار نیازمند هماهنگی و ارتباط استانداردهای آموزشی با شرایط روز باشد (غربا و همکاران، ۱۳۹۶). مطالعه استرونک و تاکر (۲۰۰۳) نشان داد که بدون وجود معلمان یا هنر آموزان توانمند و با کیفیت در کلاس درس، امکان موفقیت هیچکدام از برنامه های اصلاح نظام آموزشی وجود ندارد. نقش معلمان تا بدانجا مهم و حیاتی است که می توان معلم را در نقش سکندار اصلی نظام آموزشی تصور نمود. نتایج بررسی ها، شواهد و مستندات متعدد

پژوهشی، نشان می دهد، معلمان در توفیق نظام آموزشی، افزایش کیفیت فرایند یاددهی یادگیری و همچنین تعمیق یادگیری دانش آموزان، نقش به سزایی دارند (سبیت، ۲۰۱۷).

افراد کم توان ذهنی در همه طبقات اجتماعی، نژادها، اقوام و هر دو جنس وجود دارد. آنها می توانند، بسیاری از شرایط زندگی به خوبی سازگار شوند اما به دلیل توانایی محدودشان نمی توانند با اندازه کودکان عادی در همه زمینه ها پیشرفت کنند. میزان آموزش و حمایت مورد نیاز این کودکان توصیف کننده وضعیت هوشی و سازشی آنهاست (اسپرویل، اکلاند و هاریسون، ۲۰۱۵).

عوامل گوناگونی در افزایش کارآمدی دانش آموزان کم توان ذهنی نقش دارد. فعالیتی که امروزه آموزش و پرورش استثنائی در کل دنیا برای بهبود شرایط زندگی دانش آموزان کم توان ذهنی اجرا می نماید برنامه مهارت آموزی حرفه ای است که با هدف بالا بردن کیفیت سلامت جسمانی و روانی و وضعیت شغلی برنامه ریزی شده است. در واقع یکی از مهمترین و شاید حیاتی ترین انتخاب هایی که در زندگی هر انسانی رخ می دهد انتخاب حرفه و شغل است که انتخاب مناسب آن رابطه مستقیمی با سلامت جسمانس و روانی افراد در آینده دارد. بنابراین با برنامه ریزی مطلوب، شرایط و امکاناتی فراهم می شود تا دانش آموزان استثنائی با نیازهای ویژه ذهنی با یادگیری مطلوب خویش، امید به کار و کارایی و سرزندگی در زندگی شغلی را باز یافته و در دنیای واقعی با علاقه مندی به کار و اشتغال و زندگی خود با شادمانی و سرزندگی ادامه دهند. لذا هدف اصلی ما در این تحقیق تاثیر کاربست مهارت آموزی یا حرفه آموزی به دانش آموزان کم توان ذهنی دوره ی متوسطه حرفه ای در ایجاد انگیزه ی اشتغال به کار و خود کارآمدی اجتماعی در آن ها می باشد.

سوال اصلی این تحقیق این است که آموزش مجازی فنی و حرفه ای چه تاثیری بر اشتغال زایی کودکان استثنائی در دوران ویروس کرونا دارد؟

با توجه به این سوال، فرضیه این تحقیق بدین صورت می باشد که؛

به نظر می رسد که آموزش مجازی فنی و حرفه ای بر اشتغال زایی کودکان استثنائی در دوران ویروس کرونا تاثیر دارد.

روش شناسی تحقیق

روش این تحقیق کمی و به لحاظ ماهیت تحقیق، کاربردی است. روش پژوهش شبه آزمایشی با طرح پیش آزمون - پس آزمون با گروه کنترل بود. جامعه آماری شامل کودکان دختر استثنائی در مجتمع آموزشی دانش آموزان استثنائی صیاد شیرازی می باشد. این افراد به طور تصادفی در دو گروه (آزمایش ۱۰ و کنترل ۱۰) قرار می گیرند. در مرحله اول، آموزش مجازی فنی و حرفه ای در قالب پیش آزمون از این بچه ها به عمل می آید. در مرحله بعد، آموزش مجازی فنی و حرفه ای در قالب ۱۰ جلسه، ۶۰ دقیقه ای در گروه آزمایشی اجرا می شود. در پایان؛ از هر دو گروه، مهارت های فنی حرفه ای به عمل می آید. داده ها با استفاده از روش تحلیل آماری کوواریانس تجزیه و تحلیل خواهد شد. روش گردآوری اطلاعات در این تحقیق، در بخش نظری، استفاده از منابع کتابخانه ای و نیز استفاده از روش میدانی برای گردآوری از برنامه آموزشی شاد و پرسشنامه مهارت های حرفه ای استفاده می شود.

پرسشنامه مهارت های حرفه ای

پرسشنامه مهارت های حرفه ای توسط عبادی و قائمی (۱۳۸۵) طراحی شده است. این پرسشنامه دارای ۶۲ سوال بوده و هدف آن سنجش مهارت های حرفه ای (مهارت های رهبری، ادراکی و انسانی، مهارت در مدیریت دانش آموزی و بهبود آموزش، مهارت های فنی) می باشد. پرسشنامه فوق دارای سه مولفه بوده که سوالات مربوط به هر بعد مشخص شده است.

برنامه شاد

برای اجرای صحیح آموزش از راه دور دانش آموزان در ایام کرونا، مدارس آموزش و پرورش اپلیکیشنی به اسم برنامه شاد درسی تهیه و در اختیار مدیران، معلمان و دانش آموزان قرار داده است. اپلیکیشن شاد یک آموزش فضای مجازی غیر رایگان است و با وجود آن نیاز چندانی به سایر فضاهای مجازی وجود نداشت، اما اینکه معلمان از فضای مجازی فیلتر نشده دیگری تا زمان فراگیر شدن شاد و همزمان با آن استفاده کنند بلامانع بود. پیش بینی ادوات آموزش و پرورش بر این بود که بعد از پایان شیوع کرونا همچنان بتوان از این بستر به عنوان فضای مکمل تدریس استفاده نمود. میزان تعطیلی مدارس موضوعی است که ستاد ملی کرونا باید در خصوص آن تصمیم بگیرد و قطعا در خصوص تعطیلی و باز شدن مدارس همه جوانب مدنظر قرار می گیرد، تصمیم کشوری با در نظر گرفتن همه جوانب در استان های مختلف گرفته می شود، آنچه مسلم است اولین جاهایی که تعطیل شدند مدارس بودند و آخرین جایی که باز می شوند مدارس هستند.

جامعه آماری این تحقیق، شامل کودکان استثنایی مجتمع آموزشی دانش آموزان استثنایی صیاد شیرازی می باشد. حجم نمونه با توجه به هدف پژوهش و با استفاده از شیوه نمونه گیری در دسترس، تعداد ۲۰ نفر که به شیوه نمونه گیری هدفمند همراه با نمونه گیری انتخاب و افراد به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش (۱۰ نفر) و یک گروه کنترل (۱۰) قرار می گیرند. با توجه به ساختار پژوهش و ارزیابی پیش آزمون و پس آزمون، داده ها از طریق آمار توصیفی و آماراستنباطی (آزمون های t) تجزیه و تحلیل می شود. از نرم افزار SPSS برای تحلیل آماری استفاده می شود. معیار ورود به این آزمون رضایت دانش آموز، والدین و معلمان و مدیران مدارس می باشد و تمامی اطلاعات و مراحل این آزمون با هماهنگی آنها انجام می شود. دانش آموزانی که از برنامه شاد استفاده می کنند، پتانسیل ورود به آزمون را دارند. چنانچه در هر مرحله از آزمون دانش آموزان احساس نارضایتی داشته باشد، می تواند از دوره خارج شود.

طرح شبه آزمایشی پیش آزمون - پس آزمون با گروه کنترل طبق الگوی زیر استفاده شده است.

$$T_2 \times T_2$$

$$T_1 - T_2$$

مرحله پیش آزمون T1: بعد از آنکه گروه های کنترل و آزمایش مشخص شدند، ابتدا پرسشنامه مهارت های حرفه ای به عنوان پیش آزمون به دو گروه آزمایش و کنترل داده می شود.

مرحله آموزش: سپس گروه های آزمایش تحت تأثیر آموزش برنامه شاد (۱۰ جلسه ای ۶۰ دقیقه ای) قرار گرفتند، در حالی که گروه کنترل تحت هیچ گونه آموزشی قرار نگرفتند.

مرحله پس آزمون T₂: سپس پرسشنامه مهارت های حرفه ای، به عنوان پس آزمون به گروه آزمایش و کنترل داده می شود و سپس تجزیه و تحلیل آماری از داده ها به دست آمده از پیش آزمون و پس آزمون صورت می گیرد.

تجزیه و تحلیل توصیفی داده ها

متغیرها	مرحله انجام کار	میانگین	انحراف استاندارد	کمترین نمره	بیشترین نمره
مهارت فنی و حرفه ای	پیش آزمون	۱۴/۷۷	۲/۶۴	۱۰	۲۰
	پس آزمون	۱۴/۹۳	۲/۶۷	۱۰	۲۰

جدول ۱-Error! No text of specified style in document. محاسبه شاخص های توصیفی مهارت فنی و

حرفه ای

جدول ۱-۱ میانگین و انحراف استاندارد مهارت فنی و حرفه ای کودکان استثنایی نشان می دهد. نتایج بیانگر این است که مهارت های فنی و حرفه ای کودکان استثنایی شرکت کننده در آموزش برنامه شادی بیشتر از کودکانی است که در این برنامه شرکت نکرده اند.

بررسی نرمال بودن توزیع داده ها (آزمون کولموگروف-اسمیرنوف)

به منظور بررسی نرمال بودن داده های جمع آوری شده از طریق پرسشنامه ها از آزمون کولموگروف اسمیرنوف استفاده شد که اطلاعات حاصل از اجرای آنها در جدول ۲-۲ ارائه شده است

متغیر	مرحله انجام کار	سطح معناداری	آماره Z	نتیجه
مهارت فنی و حرفه ای	پیش آزمون	۰/۷۵۶	۶/۶۶۷	توزیع نرمال
	پس آزمون	۰/۳۵۰	۱۰	توزیع نرمال

جدول ۲-Error! No text of specified style in document. آزمون کولموگروف اسمیرنوف جهت بررسی نرمال

بودن متغیرهای تحقیق

با توجه به جدول ۲-۲ مقادیر سطح معناداری در مورد نمره در پیش آزمون و پس آزمون مشاهده می شود که در این متغیرها مقادیر سطح معناداری بیشتر از ۰/۰۵ می باشد این بدین معنا است که توزیع مشاهده شده در تمام متغیرها نرمال بوده است.

در ادامه به منظور تعیین تجانس بین گروه ها از آزمون تی مستقل استفاده شد

متغیر	گروه	t	df	p
مهارت فنی حرفه ای	آزمایش	۳۰/۵۵	۲۹	۰/۰۰۰
	کنترل			

جدول ۳-Error! No text of specified style in document. آزمون تی مستقل (تجانس بین گروه ها)

با توجه به مقدار p بدست آمده که کوچکتر از ۰/۰۵ است تفاوت معناداری بین میانگین دو گروه کنترل و آزمایش مشاهده شده و ناهمگن هستند.

تجزیه و تحلیل فرضیه تحقیق

به نظر می رسد که آموزش مجازی فنی و حرفه ای بر اشتغال زایی کودکان استثنایی در دوران ویروس کرونا تاثیر دارد.

متغیر	ماخلی	خی دو	درجه آزادی	سطح معنی داری
مهارت فنی و حرفه ای	۲/۹۳۴	۱	۲۸	۰/۰۹۸

جدول ۴-Error! No text of specified style in document. آزمون داخلی برای بررسی پیش فرضی همگنی

واریانس ها

با توجه به سطح معنی داری کرویت ماخلی ($P > ۰/۰۵$) واریانس گروه آزمایش و گروه کنترل در متغیر مهارت فنی و حرفه ای متفاوت نیست و مفروضه همگنی ماتریس های کوواریانس برای متغیرها تایید می شود.

متغیر باکس	۱۳/۵۴۹
F	۱/۹۹۴
درجه آزادی ۱	۶
درجه آزادی ۲	۵۶۸۰/۳۰۲
سطح معنی داری	۰/۰۶۳

جدول ۵-۵: آزمون باکس

نتایج جدول فوق گویای آن است که کوواریانس های متغیر پس آزمون در دو گروه با هم برابر بوده و با یکدیگر تفاوت معنی ندارند.

لامبدای ویلکلز	ارزش	مقدار F	درجه آزادی فرض	درجه آزادی خطا	سطح معنی داری	مقدار اتا
مهارت فنی و حرفه ای	۰/۴۴۷	۶/۱۹۴	۳	۲۳	۰/۰۰۳	۰/۴۴۷

جدول ۵-۶: نتایج تحلیل کواریانس چند متغیری جهت بررسی اثر آموزش برنامه شادی در مهارت فنی و حرفه ای

با معنی داری آزمون کوواریانس چند متغیری این نتیجه حاصل می گردد که باید حداقل در یکی از متغیرهای میان دو گروه آزمایش و کنترل در اثر درمان و تفاوت معنی دار وجود داشته باشد .

بحث و نتیجه گیری

کودکان استثنایی به دلیل ویژه گی ها و وضعیت جسمانی و ذهنی خاصی که دارند در مسیر اشتغال و شغل یابی با انواع مصایب و مشکلات فراوانی روبرو هستند و این مسایل و مشکلات در دوران همه گیری ویروس کرونا به دلیل محدودیت های حضور در کلاس های فنی و حرفه ای و نیز مهارت آموزی، دو چندان می شود. آموزش های طراحی شده برای دوران همه گیری کرونا، از بسترها و استانداردهای لازم و نیز امکانات کافی برای کودکان استثنایی برخوردار نمی باشد. اگر چه نتایج این تحقیق نشان داد که آموزش مجازی فنی و حرفه ای بر اشتغال زایی کودکان استثنایی در دوران ویروس کرونا تاثیر گذار بوده است ولی این آموزش ها بایستی با فراهم کردن و نیز استاندارد ها و توجه لازم به ضعف ها و ناتوانی های کودکان استثنایی همراه باشد تا این کودکان استثنایی بتوانند در محیطی مناسب با کسب آموزش های مناسب شغلی، به آینده امیدوار باشند و به آسیب های روانی و ذهنی و خود کم بینی دچار نشوند.

با توجه به نتایج به دست آمده از این تحقیق، پیشنهادات زیر برای بهبود آموزش مجازی فنی و حرفه ای به منظور اشتغال زایی کودکان استثنایی در دوران ویروس کرونا ارائه می گردد:

- توجه به واقعیات اقتصادی و شغلی جامعه و همسان سازی آموزش های فنی و حرفه ای کودکان استثنایی با این شاخص ها.
- استفاده از وسایل کمک آموزشی در جهت نشان دادن جنبه های عملی فنی و حرفه ای به کودکان استثنایی.
- استفاده از روش های جدید و کاربردی برای آشنایی کودکان استثنایی با بازاریابی و اشتغال.

منابع

- احمدی، علی رضا (۱۳۹۷)، اشتغال و کار یابی فارغ التحصیلان کم توان ذهنی. مجله تعلیم و تربیت استثنایی، ۳۷-۳۸.
- اصغر کیا، علی (۱۳۸۸)، نگاهی به آموزش مجازی (الکترونیک) - (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی پرتال جامع علوم انسانی).
- افروز، غلامرضا (۱۳۹۸)، مقدمه ای بر روانشناسی و آموزش و پرورش کودکان استثنایی، دانشگاه تهران، ۲۷۴.
- آقابابایی، علیرضا؛ آقاحسینی، تقی؛ قاسمی، فاطمه (۱۳۹۴)، بررسی میزان عملکرد درس حرفه آموزی در دانش آموزان کم توان ذهنی از دیدگاه دبیران مدارس استثنایی شهر اصفهان، تعلیم و تربیت استثنایی سال پانزدهم بهمن و اسفند ۱۳۹۴ شماره ۹ (پیاپی ۱۳۷).
- به پژوه احمد. عصاره علیرضا. ابوالحسنی زهره. (۱۳۹۰)، اثربخشی مهارت آموزی حرفه ای بر کار آمدی دانش آموزان کم توان ذهنی در دوره ی متوسطه از دیدگاه دبیران مدارس استثنایی شهر تهران، نشریه ی تحقیقات روانشناختی، شماره ۱۲.

به پژوه، احمد؛ عصاره، علیرضا؛ ابوالحسنی، زهره (۱۳۹۰)؛ اثربخشی برنامه مهارت آموزی حرفه ای بر کارآمدی دانش آموزان کم توان ذهنی در دوره متوسطه از دیدگاه دبیران مدارس استثنایی شهر تهران، ۳(۱۲).

خواجوی، آرمان و عالی محمودی، محسن و چنانی، احمد و صیدی، علی نظر، ۱۳۹۵، دانشآموزان استثنایی و آموزشهای ویژه، دومین کنگره بین المللی توانمند سازی جامعه در حوزه علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی و فرهنگی، تهران.

رحیمی مقدم کوچه، صونا و یوسفی طباطبایی، سید محمد (۱۳۹۶)، بررسی تاثیر فرایند حرفه آموزی در کاهش افسردگی در بین پسران و دختران کم توان ذهنی شهر تبریز، فصلنامه زن و مطالعات خانواده، دوره ۱۰، شماره ۳۷.

شاه احمد قاسمی زهرالسادات، دهقانی مرضیه (۱۳۹۴)، بررسی نقش شبکه های اجتماعی مجازی در فرآیند یادگیری دانشجویان تهران، همایش ملی شبکه های مجازی بستری بر آموزش و یادگیری، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۴

شمسی فر، مریم و میردیکوند، فضل اله و دلفان، زینب، ۱۳۹۳، بررسی رابطه بین پیشرفت در درس مهارت آموزی با افزایش مهارت های اجتماعی دانش آموزان استثنایی گروه کم توان ذهنی، کنفرانس بین المللی علوم انسانی و مطالعات رفتاری، تهران.

صادقی، علیرضا؛ هدایتی، اکبر؛ میثاقی فر، الهه (۱۳۹۶)، شناسایی حوزه ها، ابعاد و نشانگرهای کیفیت نظام تربیت معلم ایران، فصلنامه پژوهش در تربیت معلم سال اول، شماره دوم، تابستان ۱۳۹۶.

صالحی، کیوان و خانی، اقبال و ادیبی، لیل (۱۳۹۵)، بازنمایی تجارب زیسته هنر آموزان از کاستی های احتمالی استانداردهای فنی و حرفه ای ویژه ی هنرجویان کم توان ذهنی در مراکز متوسطه حرفه ای استثنایی، همایش مهارت آموزی و اشتغال، دوره ۵.

غباری بناب، باقر؛ نقدی، نیره (۱۳۹۶)، تجربه ی زیسته ی مربیان دانش آموزان کم توان ذهنی: پژوهش کیفی پدیدارشناسی، فصلنامه روانشناسی افراد استثنایی، دانشگاه علامه طباطبایی، ۷(۲۵): ۱-۱۸.

غربا، مبینا؛ رحیمی، حمید؛ دهباشی، اکرم (۱۳۹۶)، گسست آموزشی: فاصله برنامه درسی قصد شده و کسب شده در نظام آموزش عالی ایران، ۹(۱۷)، ۹۳-۱۱۴.

کریمی، حسن؛ به پژوه، احمد؛ محمودی، حکیمه (۱۳۹۴)، نیازسنجی پیش حرفه ای برای دانش آموزان کم توان ذهنی، تعلیم و تربیت استثنایی، سال پانزدهم، ۴(۱۳۲).

میرزا پوره پویک (۱۳۸۶)، آموزش مجازی و شیوه های اجرای آن در مدارس آموزشی، همایش منطقه ای جایگاه تکنولوژی آموزشی در نظام تعلیم و تربیت، کرمانشاه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمانشاه.

میرزایی، آزاد و خوش نشین، زهره و سلیمی، ساسان و قاسمی تبار، سید عبدالله، ۱۳۹۷، تحلیل کارآمدی آموزش مبتنی بر نقشه مفهومی در قالب چندرسانه ای بر بهبود مهارت های اجتماعی دانش آموزان کم توان ذهنی.

میکائیلی منیع، فرزانه و براکه، زهرا و آب خیز، شلر، ۱۳۹۹، مقایسه اثر بخشی آموزش مهارت اجتماعی و مدیریت خشم بر کاهش پرخاشگری دانش آموزان دختر کم توان ذهنی، کنفرانس ملی پژوهش در روانشناسی، ساری.

نعمتی، و صباغ مهمویی، مهدی (۱۳۹۳)، تاثیر آموزش مهارت های اجتماعی بر کاهش اضطراب دانش آموزان کم توان ذهنی آموزش پذیر، سومین همایش ملی سلامت روان و تندرستی، قوچان.

همتی علمدارلو، قربان(۱۳۹۲)، برنامه درسی کارکردی برای دانش آموزان کم توان ذهنی، سال سیزدهم، ۵(۱۱۸).

Stronge, J. H., & Tucker, P. D. (2003). Handbook on teacher evaluation: Assessing and improving performance. Larchmont, NY: Eye on Education.

Sebate, P. M. (201۷). The role of teacher understanding in aligning assessment with teaching and learning in Setswana home language. Master Thesis. University of South Africa.

Spruill, L., Oakland, T., & Harrison, P. (20۱۵). assessment of mental retardation. In D.H. Saklofske, L.G. Weiss, & A. Prilitera (Eds). WISC-IV clinical use and interpretation: Scientist practitioner perspectives (pp.299-331). San Diego, CA Elsevier Academic press.

Frank, A.R. and Singleton, P.L. (2000). Young Adults with mental disabilities, ۳۲، ۹۹-۱۱۲.

Janson, R. (2005). Job is determinant of life satisfaction. Journal of Counseling Psychology, ۱۲، ۳۵-۴۷.

Rose, R. (2007). Including pupils with specific and educational needs: beyond to towards an understanding of effective classroom practice. Westminster studies in education, ۲۵(۱) ۶۷-۷۶.

Ryholds, C.R; Fletcher-Janson. E. (2000). Encyclopedia of special Education. V.12. Wiley.

Heward, W. (20۱۷). Exceptional children: An Introduction to special Education. Prentice Hall.

Hallahan, D., Kauffman. J. (20۱۴). Exceptional children: Introduction to special Education publisher: Allyn & Bacon.

Frank A. R. and Singleton P. L. (2000). Young Adults with mental disabilities- Does transition planning make a difference. Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities, pp.119-134.

Grifoll J. (2016). External quality assurance agencies and excellence in higher Education. Education Médica. 17(3), 94-96.

Alevriadou, A., & Pavlidou, K. (2016). Teachers' interpersonal style and its relationship to emotions, causal attributions, and type of challenging behaviors displayed by students with intellectual disabilities. Journal of intellectual disabilities, 20(3), 213-227.

Wiratman, Arwan. Ivo Yuliana. Roihana M.W. (2018), learning of vocational skill for empowerment the spirit of special needs of children, JPI (Jurnal Pendidikan Inklusi) 2(1):21.

Jaya, Hendra, Sapto Haryoko, Saharuddin, Sutarsi Suhaeb, Sabran, and Mantasia (2018), Life Skills Education for Children with Special Needs in order to Facilitate Vocational Skills, 2nd International Conference on Statistics, Mathematics, Teaching, and Research,